

умінь і навичок: виокремлювати загальне в аналізі конкретних задач; конкретизувати загальні положення в заданій ситуації, проводити дедуктивні міркування; переводити текстову задачу на мову інформаційної моделі; правильно застосовувати поняття й означення; здійснювати умовні систематизації.

Процес розвитку пізнавальної сфери молодшого школяра має гетерохромний характер, що виявляється в кількісних і якісних змінах психологічних детермінант неконтрольованого виховання «вуличної» інформатизації учнів. Нині спостерігається тенденція до розвитку інформаційних технологій (комп'ютери, мобільні телефони та портативні пристрої, ігрові технології і навіть роботи). Варто окреслений інформаційний чинник розвитку людства розглядати на рівні економії, щоб унебезпечитись від негативних наслідків царині виховання цілісної особистості дитини.

Література

- 1. Гуревич Р. С.** Інноваційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі: посібник [для педагогічних працівників і студентів педагогічних вищих навчальних закладів] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2002. – 116 с.
- 2. Жук Ю. О.** Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання у професійній освіті / Ю. О. Жук // Управління якістю професійної освіти: [зб. наук. пр.] / Укр. інж. - пед. акад. – Донецьк, 2001. – С. 273–275.
- 3.** Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: навч.-метод. посіб. / [В. Г. Гетта, Р. С. Гуревич, О. М. Коберник та ін.; за ред. О. М. Коберника, Г. В. Терещука]. – Умань: [СПД Жовтий], 2008. – 212 с.
- 4. Корольов В. Б.** Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках трудового навчання (із досвіду вчителя трудового навчання Миронівського НВК. [Електронний ресурс] / В. Б. Корольов. – Режим доступу: <http://mnvk2.at.ua>
- 5. Кремень В.** Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і формування інформаційного суспільства / В. Кремень // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2006. – № 6. – С. 5–9.
- 6. Крушельницька Я. В.** Фізіологія і психологія праці: [навч. посіб.] / Я. В. Крушельницька. – К.: КНЕУ, 2000. – 232 с.
- 7. Тхоржевський Д. О.** Методика трудового та професійного навчання. Ч. 2. Загальні засади трудового навчання / Д. О. Тхоржевський. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 186 с.

УДК 37.034

Віктор Короленко

МОРАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї І ШКОЛИ

Короленко В. Л. Моральне формування дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи.

У статті розглядається важливість морального формування дітей шкільного віку на основі педагогічних досягнень людства, користуючись у процесі виховання досвідом національної, сімейної педагогіки і педагогіки інших народів. Підкреслюється здатність ефективного використання педагогічних знань різних народів. Наголошується на важливості уміння учителів користуватися особистими моральними знаннями і досвідом у взаємодії з дітьми шкільного віку в загальних навчальних закладах (бесіда, роз'яснення, особистий приклад), підтримання їх в життєвих ситуаціях.

Ключові слова: мораль, поведінка, цінність, виховання, формування.

Короленко В. Л. Моральное формирование детей школьного возраста во взаимодействии семьи и школы.

В статье рассматривается важность морального формирования детей школьного возраста на основе педагогических достижений человечества, пользуясь в процессе воспитания опытом национальной, семейной педагогики и педагогики других народов. Подчеркивается способность эффективного использования педагогических знаний разных народов. Указывается на важность умения учителей пользоваться личными моральными знаниями и опытом во взаимодействии с детьми школьного возраста в общих учебных заведениях (беседа, разъяснение, личный пример), поддержание их в жизненных ситуациях.

Ключевые слова: мораль, поведение, ценность, воспитание, формирование.

Korolenko V. L. The moral forming of children of school age is in co-operation of family and school.

In the article importance of the moral forming of children of school age is examined on the basis of pedagogical achievements of humanity, using in the process of education of national, domestic pedagogics and pedagogics of other people's experience. Ability of the effective use of pedagogical knowledges of different people is underlined. The importance of ability of teachers to use the personal moral knowledge and experience in co-operating with the children of school age in general educational establishments (conversation, elucidation, personal example), maintenance them in vital situations is specified.

Key words: moral, conduct, value, education, forming.

На сучасному етапі розвитку суспільства існує необхідність змін у моральному формуванні дітей шкільного віку; а також необхідним є пошук нових шляхів поліпшення ефективності цього процесу.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей виховного впливу на дітей з боку сім'ї та школи за допомогою скоординованої взаємодії. *Завданням* статті є висвітлення важливості та необхідності підвищення ефективності процесу морального формування дітей шкільного віку.

Моральне формування підростаючої особистості – традиційна педагогічна проблема, домінантою якої має бути українська національна ідея, що містить у собі ціннісно-сміслові координати діяльності соціальних інститутів. Це переконливо доведено в працях Ю. Азарова, В. Афанасьєва, Н. Волкової, М. Лукашевич, А. Макаренка та інших.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що від сформованості у підростаючого покоління стійких моральних якостей залежить становлення особистості школярів, їхніх моральних норм, принципів, поведінки в суспільстві та ставлення до оточуючих. Деякі аспекти виховного впливу моралі на особистість раніше розглядалися, але не достатньо, тому існує необхідність детального вивчення означеної проблеми.

Одним із головних чинників, що складають основу морального формування і виховання школярів, є особливості шкільного життя, які визначають шкільну і позашкільну діяльність учнів. Для створення відповідних умов морального формування школярів та їх ефективного використання, необхідне погодження виховних дій: сім'ї, школи, громадських організацій, позашкільних секцій і гуртків, засобів масової інформації тощо.

Проведене нами дослідження морального формування дітей шкільного віку враховувало індивідуальні особливості учнів і здійснено на основі: активної взаємодії

сім'ї і школи; особистого морального прикладу вчителя; соціально-педагогічного партнерства; індивідуального розвитку учнів; інтегративності програм морального виховання; взаємин у класі.

Як свідчать результати нашого дослідження, ефективність морального формування дітей шкільного віку значною мірою залежить від рівня моральної сформованості їхнього вчителя: його моральних норм, ставлення до своєї роботи, учнів, колег, має важливе значення для морального формування школярів. Аналіз сучасних моральних стосунків в нашому суспільстві свідчить про необхідність суттєвого підвищення державного і соціального статусу вчителя та рівня його матеріального забезпечення, що змінить ставлення до нього і професії вчителів з боку навколишніх. Поряд з підвищенням державного і соціального статусу вчителя, необхідно забезпечити в сучасних умовах, соціально-педагогічне партнерство суб'єктів соціалізації: сім'ї, школи, громадської організації, традиційних релігійних об'єднань, закладів додаткової освіти, культури і спорту тощо.

Моральне формування особистості було і залишається однією з головних проблем сучасного виховання. Проведене дослідження свідчить, що одного педагогічного впливу на формування особистості (розвиток здібностей, таланту, придбання знань, умінь і навичок, необхідних для життя в соціумі) недостатньо для її повноцінного соціального розвитку. Виникає сучасна необхідність, щоб підростаюче покоління вчилася саме розрізняти хороші і погані вчинки, цінувати життя, працю, сім'ю, суспільство, Батьківщину, що створює для них можливість морально стверджуватись. Відсутність у людини достатнього рівня моральної сформованості, обмежує і деформує її загальний розвиток в процесі життя.

Результати проведеного нами дослідження дають можливість стверджувати, що основою морального формування дітей шкільного віку мають бути національні цінності, які беруть початок від духовно-культурних витоків нашого народу:

- історія свого народу, своєї сім'ї, родини;
- життєвий досвід своїх батьків, прашчурів;
- твори літератури і мистецтва, кращі зразки вітчизняної культури;
- народний фольклор;
- інші джерела інформації і наукових знань.

Моральні цінності і норми не локалізовані в окремому навчальному предметі, формі або виді освітньої діяльності, а охоплюють весь навчальний процес і шкільне життя, що сприяє моральному формуванню учнів.

Соціалізація і соціальне дозрівання дитини відбуваються за допомогою її свідомої і посильної участі в повноцінному житті суспільства. Отже, для ефективного морального формування особистості, недостатньо обмежуватися засвоєнням моральних знань учнями, а необхідно сприяти придбанню ними моральних навичок і прагнення здійснювати моральні вчинки.

Процес морального формування школярів передбачає їх участь у вирішенні реальних соціальних, екологічних, культурних, економічних і інших проблем. В напрямку морального формування дітей шкільного віку, результативною є робота дитячо-юнацьких організацій, об'єднань, співтовариств (волонтерський рух, туризм, об'єднання скаутизму, спортивні клуби тощо), які мають історично і соціально значущу мету.

Активність у стосунках сучасних школярів з навколишніми істотно впливає на їх моральне формування. Потік інформації спільно з життєвими ситуаціями, що отримують учні, часто містить інформацію, яка кардинально відрізняється від

загальноприйнятих моральних принципів і норм і створює труднощі в процесі виховання. Отримані нами в процесі дослідження результати (бесіди, анкетування, роз'яснення тощо) дають можливість стверджувати, що заходи, спрямовані на придбання школярами моральних знань і досвіду, не встигають за інформацією, якою вони вже володіють. Прагнення контролювати процес морального формування дітей і створювання спеціалізованих програм та алгоритмів контрольованого засвоєння інформації (рекомендований список літератури для читання на канікулах, перегляд рекомендованих кінофільмів відповідних певному віку, тощо) не приносить очікуваних результатів, унаслідок доступності і поширеності інформації. Низька результативність шкільних заходів спрямованих на моральне формування учнів свідчить про порушення структури виховного процесу (відсутність послідовного переходу школярів від низького рівня моральної сформованості до вищого, з ускладненням моральних категорій і відповідної діяльності) [1].

Аналіз результатів проведеного нами дослідження свідчить про можливість керування у процесі морального формування. Школярам була запропонована суспільно-корисна діяльність (прибирання території школи, класу, посадити дерева та кущі на території школи, збір цікавої інформації, про сучасні наукові досягнення тощо), що допомогло учнями об'єктивно сприйняти реальне життя.

Іноколи неможливо активізувати діяльність школярів у напрямі пізнання основ моралі тому, що багато чого залежить не лише від самої дії, але і від їх бажання і душевного настрою. У своїх дослідженнях А. Макаренко приділяв велику увагу сприятливим умовам, сприяючим внутрішній підготовці учнів, від дотримання яких залежить їх бажання виконувати завдання вчителя [3]. Результати нашого дослідження також свідчать, що контроль і коректування процесу морального формування дітей шкільного віку можливі, якщо будуть враховані певні умови (бажання, настрої школярів, довіра, до вчителя тощо). Виконання необхідних умов сприяє тому, що завдання отримане від вчителя, з радістю виконується дітьми, навіть якщо вони до нього байдужі.

Основою взаємодії сім'ї і школи у процесі морального формування дітей шкільного віку є школа, формуючи стосунки школа-сім'я-дитина, професійний настрої вчителя, поважливе ставлення до вчителя, ставлення батьків до школи, вчителя. У своїх дослідженнях В. Афанасьєв підкреслював, що для управління людиною необхідно створити сприятливі умови і забезпечити її адаптацію в соціальному колективі [2].

У процесі розв'язання проблеми пошуку ефективних шляхів морального формування дітей шкільного віку принципове значення має методологічний принцип, який сприяє порозумінню особистості школяра на різних етапах його розвитку у системі школа – сім'я – дитина.

Головна задача загальноосвітньої школи виховання і формування дитини моральних, духовних, культурних основ за допомогою цілісного педагогічного процесу. Як свідчить положення про загальноосвітній навчальний заклад, школа – це заклад освіти, що забезпечує потреби громадян у загальній середній освіті [6], і є «основним соціальним інститутом, який реалізує мету загальної середньої освіти», безпосередньо приймаючи участь у формуванні в школярів базових духовно-моральних знань і здатності їхнього використання в повсякденному житті [5, с. 74].

Стосовно поняття школа Н. Волкова визначила, що «Школа – це життєвий простір дитини; тут вона не просто готується до життя, а живе». На думку дослідниці, результативна виховна робота вибудовується на принципах гармонізації й гуманізації взаємин учнів і педагогів, що має в основі демократичні стосунки [8].

Проведений нами аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що єдиного визначення категорії «сім'я» немає. Дослідження В. Волович, М. Горлач, В. Кремень характеризують сім'ю як об'єднання на шлюбі або кровній спорідненості людей, пов'язаних спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю за виховання дітей, піклуванням про рідних і взаємодопомогою» [10, с. 780]. Також згодний з цим твердженням Т. Кузьменко, але він водночас уявляє її особливою формою взаємодії, малою контактною групою людей [2 с. 164]. У свою чергу В. Калашник вважає сім'ю групою людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом [4]. У цьому контексті М. Лукашевич і М. Туленков також стверджують, що «сім'я являє собою об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту та взаємною відповідальністю, що ґрунтується на шлюбі та кровній спорідненості» [7, с. 188].

На думку В. Волович, М. Горлач і В. Кременя сім'ї необхідно класифікувати як: «сім'я робітника, працівника сільськогосподарського виробництва (фермер, кооператор, орендатор), представник інтелектуальної праці тощо; міська, сільська (за типом поселення); однаціональна, міжнаціональна (за національною ознакою); за тривалістю, віком (сім'я молодіжна, молодого подружжя, сім'я, яка чекає дитину, сім'я середнього подружнього віку, літні подружні сім'ї, тощо); за кількістю членів сім'ї (бездітні сім'ї, малодітні сім'ї, багатодітні сім'ї, тощо)» [10, с. 787]. Слід наголосити, що у вітчизняній практиці розрізняють одні типи сім'ї – студентська, сім'я неповнолітніх, робітника, сільська сім'я, – а в зарубіжній – інші її різновиди: «... двокар'єрна (чоловік і дружина – професіонали); сім'я середнього класу; «чорні» родини (у США); міжнаціональні; сім'я безробітного; сім'я юриста; гомосексуальна сім'я тощо» [7, с. 169].

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства проблема морального формування дітей шкільного віку набуває особливу актуальність. Зміна моральних ідеалів, цінностей, руйнівна пропаганда засобів масової інформації (фільми з елементами насильства, сценами вбивства, тощо) є причинами зниження морального рівня особистості. На основі аналізу психолого-педагогічних джерел із проблеми морального формування дітей шкільного віку [1; 2; 4; 7; 10;] доходимо висновку, що необхідними є:

- 1) підготовка освічених з високим рівнем моральності особистостей;
- 2) вплив на розвиток сучасної дитини не контрольованих джерел інформації (телебачення, радіо, преса, спілкування з навколишніми);
- 3) формування особистих якостей, які мають безпосередній вплив на поведінку дитини, її ставлення до навколишніх з повагою і доброзичливістю;
- 4) набуття моральних знань, які сприятимуть розумінню моральних норм, чинних у суспільстві, і наслідки їх недотримання.

Результати проведеного дослідження свідчать про необхідність морального відродження суспільства шляхом формування моральних основ особистості дітей шкільного віку (моральні, творчі, етичні якості, сприяння розкриттю індивідуальності). У процесі морального становлення підростаючої особистості значну участь приймає школа. В системі освіти школа не лише надає знання школярам, але і безпосередньо приймає участь у формуванні їх духовно-моральних якостей (інтелектуальних, емоційних, комунікативних тощо). Отже, шкільний учитель повинен мати високий рівень моральних знань и бути всебічно розвинуеною особистістю, що слугуватиме яскравим прикладом поведінки для учнів.

У шкільному віці дитина пізнає моральні категорії і вчиться їх оцінювати на прикладі власних вчинків і дій навколишніх. Шкільне виховання базується на

усвідомленій діяльності учнів (виконання домашнього завдання, поведінка в класі, виконання суспільних доручень), що сприяє ефективному формуванню і розвитку їхніх індивідуальних якостей (розумові, морально-етичні тощо).

Характеризуючи моральне формування особистості, Н. Бордовська і А. Реан відзначили, що процеси виховання і навчання невід'ємні один від одного і спрямовані на людину одночасно, що ускладнює можливість виокремити елементи впливу освітніх і виховних дій на розвиток особистості. Проведений нами аналіз наукової і психолого-педагогічної літератури стосовно розуміння та організації процесів навчання і виховання свідчить, що в них є свої особливості. Теорія і методика виховання є розділами загальної педагогіки, які містять принципи і методи, цілі і зміст процесу виховання [9].

Моральне формування як складник виховного процесу спрямоване на зміну психічного стану людини, світогляду і свідомості, знань і способу діяльності особистості її ціннісних орієнтацій. Моральне формування дитини як складний процес залежить від багатьох факторів (місце проживання, суспільні цінності; сімейні стосунки, стосунки у школі, мистецтво і засоби масової інформації).

Література

- 1. Азаров Ю. П.** Методика воспитательной работы: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. П. Азаров, Л. М. Байтенова, Е. П. Белозерцев и др.; под ред. Л. И. Рувинского. - М.: Просвещение, 1989. - 335 с.
- 2. Афанасьев В. Г.** Человек в управлении обществом / В. Г. Афанасьев. - М.: 1977. - 382 с.
- 3. Бордовская Н. В.** Педагогика: [учебник для вузов] / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. - СПб.: Издательство «Питер», 2000. - 304 с.
- 4. Волкова Н. П.** Педагогіка: посіб. для студ. вищих навч. закл. / Н. П. Волкова. - К.: ВЦ «Академія», 2001. - 576 с.
- 5.** Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Книга історії, етики, основ правознавства: довідково-метод. вид. / упоряд.: Р. І. Євтушенко, О. В. Галегова. - [вид. 2-е, доповн.]. - Харків: ГОРСІНГ ПЛЮС, 2006. - С. 72-92.
- 6. Кузьменко Т. М.** Соціологія: навч. посіб. / Т. М. Кузьменко. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 320 с.
- 7. Лукашевич М. П.** Соціологія. Загальний курс: [підручник] / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. - [2-е вид.]. - К.: Каравела, 2011. - 408 с.
- 8. Макаренко А.** О воспитании / А. О. Макаренко. - М.: Политиздат, 1990. - 415 с.
- 9.** Положення про загальноосвітній навчальний заклад // Освіта України: нормативно-правові документи (до II Всеукр. з'їзду працівників освіти). К, 2001. - С. 138-183.
- 10.** Соціологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Волович, М. І. Горlach, В. Г. Кремень та ін. - [6-ге вид.]. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 808 с.

УДК 373.3.091.33:783.8

Ольга Майба

СТРУКТУРА ФОРМУВАННЯ ХРИСТИАНСЬКИХ ПРАВОСЛАВНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ХОРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Майба О. К. Структура формування християнських православних цінностей дітей молодшого шкільного віку у процесі хорової діяльності.

У статті розглядається структура формування християнських православних цінностей дітей молодшого шкільного віку у процесі хорової діяльності. Аналізуються зміст виокремлених компонентів, які у тісному взаємозв'язку поступово готують дитину до найвищого рівня прояву формування християнських православних цінностей через церковний спів в умовах недільної школи.